Acta Illyrica
Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina IV/Broj 4

IZDAVAČ / PUBLISHER:

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa
i drevnih i klasičnih civilizacija BATHINVS*

Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

<http://bathinvs.com/>

ZA IZDAVAČA / FOR THE PUBLISHER: Dženan Brigić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF: Edin Veletovac

REDAKCIJA / EDITORIAL BOARD:

Enver Imamović (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Milan Lovenjak** (Filozofski fakultet Univerziteta u Ljubljani / Faculty of Arts, University of Ljubljana); **Marcel Burić** (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb); **Branka Migotti** (Zagreb, Hrvatska / Zagreb, Croatia); **Salmedin Mesihović** (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Ivan Basić** (Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split); **Olga Pelcer-Vujačić** (Institut za istoriju Univerziteta Crne Gore / Historical institute of the University of Montenegro); **Siniša Bilić-Dujmušić** (Hrvatsko katoličko Sveučilište u Zagrebu / Catholic University of Croatia); **Drago Župarić** (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Bego Omerčević** (Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli / Faculty of Philosophy, University of Tuzla); **Ivan Radman Livaja** (Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb); **Marko A. Janković** (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu / Faculty of Philosophy, University of Belgrade); **Dejan Gazivoda** (Centar za konzervaciju i arheologiju Crne Gore / Center for Conservation and Archaeology of Montenegro); **Lucijana Šešelj** (Filozofski fakultet u Sveučilišta u Rijeci / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Rijeka); **Amra Šaćić Beća** (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo).

SEKRETAR REDAKCIJE / SECRETARY OF THE EDITORIAL BOARD: Arnela Selimović

RECENZENTSKI ODBOR / ADVISORY BOARD:

Adnan Busuladžić (Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu / Faculty of Philosophy, University of Sarajevo); **Slaviša Perić** (Arheološki institut, Beograd / Institute of Archaeology, Belgrade); **Jacqueline Balen** (Arheološki muzej u Zagrebu / Archaeological Museum in Zagreb); **Martina Blečić Kavur** (Fakultet za humanističke studije Univerziteta Primorska / Faculty of Humanities Koper, University of Primorska); **Dragana Nikolić** (Balkanološki institut, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd / Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts); **Almir Marić** (Fakultet humanističkih nauka Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru / Faculty of Humanities, "Džemal Bijedić" University of Mostar); **Inga Vilogorac Brčić** (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb)

ČASOPIS JE INDEKSIRAN U / JOURNAL INDEXED IN:

C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)

Complementary Index (EBSCO host)

Časopis je štampan uz podršku Ministarstva kulture i sporta Kantona Sarajevo.
Printing of the journal supported by the Ministry of Culture and Sports of Canton Sarajevo.

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i
drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina IV/Broj 4

SARAJEVO, 2020.

SADRŽAJ / CONTENTS

PREDGOVOR / FOREWORD	7
----------------------------	---

NAUČNI I PREGLEDNI RADOVI / ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS AND REVIEW ARTICLES

Adnan Kaljanac / Dženan Brigić – Rezultati arheološke prospekcije 2017. godine na prahistorijskom lokalitetu Butmir i njegovo stanje danas / Results of the archeological prospection on the site of Butmir from 2017	17
Aleksandar Jašarević – Igla kao forma specifične materijalne kulture s kraja bronzanog i početka željeznog doba sjeverne Bosne / Pins as a form of specific material culture from the end of the Bronze Age and the beginning of the Iron Age in the northern Bosnia	49
Salmedin Mesihović – Otkrivanje homerovskog koda: Tersitov bijes / Discovering the Homeric code: Thersites's rage.....	67
Vjeran Brezak – Menas – kronika prebjega / Menas – the chronicle of defector	83
Alka Domić Kunić – Kolapijani – Apijanovi Peonci / Colapiani – Appian's Paeones.....	107
Goran Popović – Novi pristup istraživanju rimske putne komunikacije Salona – Servitium / A new approach to the research of the Roman road Salona – Servitium.....	163
Dženefa Merdanić Šahinović – Administrativno-pravno uređenje rudarskog distrikta sjeverozapadne Bosne u III stoljeću / The administrative and legal regulation of the mining district of northwestern Bosnia in the 3 rd century.....	175
Amra Šaćić Beća – Klesarske greške na antičkim epigrafskim spomenicima sarajevske regije / Stonecutters' mistakes in ancient epigraphic monuments from the Sarajevo region.....	223

PRIKAZI / REVIEWS

Mirza Hebib – Prikaz knjige: <i>Law in the Roman Provinces</i> , (ed.) K. Czajkowski and B. Eckhardt: Oxford University Press, 2020, xii + 526 str.....	241
Damir Deljo – Prikaz knjige: Predrag Novaković, <i>Historija arheologije u novim zemljama Jugoistočne Evrope</i> , Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2015, str. 304.	245
Nejra Stovro – Prikaz knjige: Greg Woolf, <i>Rome an Empire's Story</i> , Oxford University Press, Oxford, 2012, 383 str.	249

Fadil Hadžiabdić – Prikaz naučnog časopisa: <i>Godišnjak Udruženja BATHINVS, Acta Illyrica</i> , br. 3, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija “BATHINVS”, broj III, Sarajevo, 2019, 149 str.	253
Amina Šehović - Prikaz knjige: Miroslava Mirković, <i>Municipijum S. Rimski grad u Kominama kod Pljevalja</i> , Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013, 159 str.	259
UPUTSTVA AUTORIMA.....	263
ANNUAL JOURNAL OF BATHINVS ASSOCIATION YEARBOOK TEMPLATE.....	265
UPUTSTVA RECENZENTIMA	267
REVIEWER GUIDELINES.....	268
AUTORI OBJAVLJENIH RADOVA	269

**Prikaz knjige: *Law in the Roman Provinces*, (ed.) K. Czajkowski and
B. Eckhardt: Oxford University Press, 2020, xii + 526 str.**

Ugledna izdavačka kuća Oxford University Press prije par mjeseci objavila je vrlo opširan znanstveni zbornik o pravu u rimskim provincijama. Zbornik je nastao kao rezultat znanstvenog skupa održanog u lipnju 2016. godine u Münsteru. Na njegovu objavu se pomno čekalo posljednjih godina budući da su očekivani rezultati u korelaciji s mnoštvom vrlo aktualnih istraživanja.

Pristupi proučavanju povijesti rimske države doživjeli su velike promjene tijekom XX. stoljeća. Za razliku od starijih radova, koji su uglavnom fokus stavljali na rimske imperijalne elite, noviji pristupi puno više pozornosti posvećuju lokalnim iskustvima. Tome je vjerojatno doprinijela i sveobuhvatna globalizacija i uključivanje država u određene *sui generis* zajednice poput Europske unije, gdje se prirodno javila veća potreba za istraživanjem sličnih iskustava iz europske, odnosno svjetske povijesti. U historiografiji je sve više radova posvećenih interakciji periferije i centra carstva. Na tragu takvih promišljanja, a prepoznajući važnu ulogu prava u navedenoj slagalici, dolazi i do nastanka ovog zbornika.

* * *

Znanstvenici koji su radili na zborniku prezentirali su rezultate svojih istraživanja iz različitih regija Rimskog Carstva, od Britanije do Egipta. Oni u svojim radovima primjećuju različite regionalne specifičnosti i njihovu interakciju sa zajedničkim pravnim nazivnikom. Radovi vremenski obrađuju teme za razdoblje do smrti cara Justinijana 565. godine, tako da se detaljnijom analizom može uočiti dosta transformacija u fazama slabljenja i jačanja carstva.

Zbornik je podijeljen u tri glave. U prvoj glavi su radovi čije teme obrađuju područje Egipta i Bliskog istoka. Druga glava je posvećena prostoru Male Azije i Grčke, dok treću glavu čine radovi o pravu zapadnih provincija.

Osvrnut ćemo se na nekoliko, po našem odabiru, osobito interesantnih radova. Dr. Plisceka s Kalaidos sveučilišta u Zürichu, ukazuje na provincijsko porijeklo instituta *Longi temporis praescriptio*, čiju primjenu utvrđuje u grčkoj i egipatskoj pravnoj praksi te pojašnjava put preuzimanja u zakonodavstvo Septimija Severa i Karakale. Vrlo interdisciplinarni rad je prof. Huttnera sa Sveučilišta u Siegenu koji piše o pravu i latinskom

jeziku na području Male Azije. Općepoznato je kako pravo kao društveni fenomen uveliko ovisi o jeziku. Na području Male Azije je postojao veliki problem s latinsko - grčkim prijevodima zbog čega je središnja vlast, odnosno magistrati ili njihovi pomoćnici, često vršila prevoditeljske poslove, a sve kako bi uspostavili brzu i efikasnu primjenu normi. Prof. Paul du Plessis sa Sveučilišta u Edinburgu pisao je o razvoju prava na području Britanije. On ukazuje kako je još uvijek jako puno neistraženog epigrafskog materijala. Piše o konceptu "živog zakona" koji se mijenjao i prilagođavao, naglašavajući kako je važnu ulogu imala rimska vojska. Lokalni običaji na tom području možda nisu bili kompatibilni s onim što trenutno razumijevamo kao rimsku pravnu doktrinu, ali njegovi rezultati nesporno ukazuju kako se rimsko pravo prilagođavalo okolnostima konteksta i lokalnih običaja. Dr. Wibier sa Sveučilišta u Kentu piše o pravnom obrazovanju i pravnoj kulturi na području Galije za vrijeme principata. Prezentiran je model pravnog obrazovanja koji je bio utemeljen na pravnim podukama u okviru retoričkih škola na području carstva. Analizirajući koncept obrazovanja, iako na temelju vrlo malo dostupnih izvora, otvorena je mogućnost evolutivnog istraživanja interne pravne kulture, od mjesta do mjesta, u vremenskom intervalu sve do kasne antike.

Osim navedenih u zborniku se nalaze i slijedeći radovi: (1) *Aequum et iustum: On Dealing with the Law in the Province of Egypt* (A. Jördens); (2) *Order and Chaos in Roman Administrative Terminology* (U. Yiftach); (3) *The Constitutio Antoniniana and Private Legal Practice in the Eastern Empire* (J. L. Alonso); (4) *Law and Romanization in Judaea* (K. Czajkowski); (5) *Legal Interactions in the Archive of Babatha: P. Yadin 21 and 22 101* (T. J. Chiusi); (6) *Law and Administration at the Edges of Empire: The Case of Dura-Europos* (K. Czajkowski); (7) *Local Understandings of Roman Criminal Law and Procedure in Asia Minor* (C. Brélaz); (8) *Navigating Roman Law and Local Privileges in Pontus-Bithynia* (G. Kantor); (9) *Law and Citizenship in Roman Achaia: Continuity and Change* (L. Girdvainyte); (10) *The Integration and Perception of the Rule of Law in Roman Crete: From the Roman Conquest to the End of the Principate (67 BCE–235 CE)* (I. E. Tzamtzis); (11) *Lesbos in the Roman Empire: Treaties, Legal Institutions, and Local Sentiment towards Roman Rule* (A. Dimopoulou); (12) *An Outline of Legal Norms and Practices in Roman Macedonia (167 BCE–212 CE)* (I. N. Arnaoutoglou); (13) *The leges municipales as a Means of Legal and Social Romanization of the Provinces of the Roman Empire* (W. Eck); (14) *Roman City-Laws of Spain and their Modelling of the Religious Landscape* (M. Strothmann); (15) *Public Law in Roman North Africa* (C. Ando); (16) *Nutricula causidicorum: Legal Practitioners in Roman North Africa* (A. Dolganov); (17) *Law, Empire, and Identity between West and East: The Danubian Provinces* (B. Eckhardt); (18) *Perspectives* (G. D. Merola).

* * *

Rimsko pravo imalo je važnu ulogu u procesu romanizacije. Kao i kulturološke promjene, i promjene u pravu ogledale su se u intenzitetu i stupnju odstupanja od autohtonih (običajnih) normi i prihvaćanju nekih novih oblika, koji su provincijske prostore uključivali u kozmopolitski svijet rimske države. Takva odstupanja, odnosno izraženiji pravni pluralizam dolazio je do izražaja više u sferama manjeg interesa centralne vlasti. S druge strane, u poslovnoj sferi, gdje je bilo vrlo važno uspostaviti temelje pravne sigurnosti, pretori su intenzivnije djelovali i stvarali nove norme. Upravo zato su peregrinski pretori češće stvarali nove propise doprinoseći brzom razvoju *ius gentiuma*.

Kad je riječ o interakciji prava, odnosno prodoru rimskog civilnog prava u provincije, metodologija u okviru zbornika uključuje pristup odozgo i pristup odozdo, što zasigurno doprinosi širem razumijevanju pravne kulture carstva. Komparativno promatrajući rezultate, posebno do izražaja dolaze regionalne specifičnosti među provincijama, koje su produkt različitih povijesnih, geografskih, vremenskih i drugih determinanti. Rezultati istraživanja će potvrditi tezu da nakon 212. godine, odnosno proglašenja općeg rimskog građanstva, neće doći do procesa unifikacije, već će pluralizam i dalje biti uveliko izražen.

Kroz radove se provlači elementarno pitanje – u kojoj mjeri je rimsko pravo istinski bilo inkorporirano u pravne poslove u provincijama, odnosno jesu li oni bili uređeni prema rimskim pravnim normama, lokalnim normama ili nekim mješovitim normama. U konačnici na ovo pitanje nije bilo moguće dati jednoznačan odgovor.

Analize ukazuju kako se temeljni pojmovi poput *aequum et iustum* ili *humanitas* pojavljuju tek u slučajevima carske ili prokonzularne jurisdikcije, odnosno onda kada se ideologija carstva izravno miješala u lokalne sporove. I dalje ostaje nejasno je li do toga dolazilo slučajno ili prema nekom planu usklađenom s vladajućom ideologijom. U provincijama je Rim predstavljao krajnjeg jamca pravde te se uspostavljeni institucionalni okvir uglavnom poštivao budući da mu je primarna funkcija bila olakšati provedbu primjene pravnih normi.

Kao kritika metodološkog pristupa “odozdo prema gore” ukazano je kako se središnji mehanizmi i imperijalne želje, mogu, i trebaju, prepoznati kroz suživote oba pristupa, što jedino omogućuje potpuno razumijevanje zamršene carske infrastrukture i lokalnih institucija koje su uvjetovale razvoj prava.

Područja dovedena pod rimsku carsku vlast imala su svoje postojeće lokalno pravo koje nije eliminirano s dolaskom carstva. Neki dokazi čak sugeriraju da je rimska uprava aktivno poticala očuvanje i javno prikazivanje predrimskih pravnih tradicija, npr. Hadrijanov interes za drakonsko i solonsko zakonodavstvo. Ne treba zaboravljati kako će rimsko pravo zahvaljujući provincijskim pravima, ali i elastičnosti *ius gentiuma* s vremenom postajati manje formalno i apstraktno te da će iz provincijskih pravnih poredaka usvojiti i neke nove, vrlo značajne, pravne institute kao što su hipoteka, načelo opće havarije broda i drugo.

Objava ovog zbornika predstavlja određenu sintezu najnovijih rezultata vezanih uz razumijevanje društveno-institucionalnog funkcioniranja i razvoja prava u rimskim provincijama. U konačnici, rezultati jasno pokazuju kako je rimska uprava pružila pravne alate koji su se jednim dijelom oslanjali i na lokalne propise. Provincije su jednim dijelom razvojno poticale centralnu vlast. Proces interakcije koji je postojao između centralne vlasti i provincija, obilježio je rimski pravni poredak pluralizmom, čija obilježja su se razlikovala od regije do regije. U analizi ovog fenomena krije se i vrijednost predmetnog zbornika koji je jednim dijelom poljuljao tezu u konzistentnost primjene “rimskog zakona” u provincijama budući da je jasno da ideološki koncept rimskog prava i stvarna praksa u provincijama nisu bili potpuno usklađeni. Upravo u tom neskladu krije se ključ za razumijevanje pravnog pluralizma kao jednog od segmenata funkcioniranja tadašnjeg carstva.

Na kraju, ne možemo, a da ne naznačimo kako nam je žao što u okviru zbornika nije uključeno područje koje su Rimljani nazivali Ilirik, a koje približno odgovara suvremenom nazivu Zapadnog Balkana. Na taj način slika o razvoju prava na našem području i dalje ostaje nedovoljno istražena. Uz nekoliko sporadično objavljenih radova, jedan od ozbiljnijih pokušaja organiziranog istraživanja tog fenomena bio je europski romanistički seminar “Imperium und Provinzen: Zentrale und Regionen” održan na Pravnom fakultetu u Sarajevu 2005. godine. Nakon punih petnaest godina od tadašnjeg seminara gotovo da nitko u romanističkoj znanosti ne piše o doprinosima razvoju rimskog prava koji kriju svoje porijeklo kod nas. Iako znamo kako su neki rimski pravници tu obavljali svoje činovničke karijere te imamo dosta epigrafskih spomenika koji svjedoče o primjeni rimskog prava, još uvijek nema ni naznaka da bismo mogli doći do odgovora na pitanje – u kojoj mjeri je uopće dolazilo do primjene rimskog prava i kakva je bila njegova interakcija s lokalnim (običajnim) pravom.

Prema tome, nadamo se kako će objava ovog zbornika poslužiti kao poticaj za pokretanje nekih novih projekata vezanih uz navedena pitanja. Vjerujemo kako će znanstvenici zainteresirani za rimsku civilizaciju u skorije vrijeme pristupiti širim interdisciplinarnim istraživanjima s ciljem razumijevanja razvoja rimskog prava kod nas. Na tragu toga, ovaj zbornik i metodologija autora primijenjena u drugim provincijama, zasigurno će biti korisna u izradi komparativne studije za naše prostore.